

Otoriter veya Demokratik Ebeveyn Tutumunun ve Ebeveyne Bağlanma Biçiminin Suçluluk ve Utanç Duygularına Etkisinin Yarı-Deneysel Yöntemle İncelenmesi

Investigation of the Effects of Authoritarian vs. Democratic Parental Attitudes, and Parental Attachment on Shame and Guilt by Quasi-Experimental Method

F. Zeynep Saylık¹, Meral Gezici Yalçın²

¹Ars. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bolu, Türkiye

²Dr. Öğr. Üyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bolu, Türkiye

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Meral Gezici Yalçın,
Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bolu, Türkiye
E-posta/E-mail: meralgeziciyalcin@ibu.edu.tr

Geliş tarihi/Received: 11.03.2018

Kabul tarihi/Accepted: 10.10.2018

Atf/Citation: Saylık, F. Z. ve Gezici-Yalçın, M. (2018). Otoriter veya demokratik ebeveyn tutumunun ve ebeveyne bağlanma biçiminin suçluluk ve utanç duygularına etkisinin yarı-deneysel yöntemle incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 38(2): 95-127.
<https://doi.org/10.26650/SP404167>

ÖZ

Bu çalışmada, yalan söyleyen bir ergenin otoriter veya demokratik ebeveyn tutumuyla karşılaşmasının, ayrıca, ebeveyne bağlanma biçiminin suçluluk ve utanç duygularını ne derece etkilediği incelenmiştir. Otoriter-demokratik ebeveyn tutumları, katılımcılara sunulan senaryolar vasıtasıyla değiştirilmiş, suçluluk ve utanç duyguları da senaryo-temelli bir biçimde ölçülmüştür. Bu amaçla iki yarı-deneysel çalışma gerçekleştirilmiştir. Birinci çalışmada 72 (41 kız, 31 erkek), ikinci çalışmada 71 (37 kız, 34 erkek) olmak üzere toplam 143 ilköğretim öğrencisi araştırmaya katılmıştır. Birinci çalışmada anneye ve babaya bağlanma envanteri, manipülasyondan önce uygulanarak MANCOVA'ya kovaryant değişken olarak dâhil edilmiştir. Sonuçlar, anneye güvenli bağlanmanın suçluluk duygusu üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Buna karşın, senaryo aracılığıyla değiştirilen otoriter-demokratik ebeveyn tutumları, katılımcıların suçluluk veya utanç duyguları üzerinde anlamlı bir etki ortaya çıkarmamıştır. Ebeveyne bağlanma envanterini başta uygulamanın duygular üzerinde hazırlayıcı bir etki ortaya çıkarabileceği düşünüldüğünden, ikinci çalışmada bağlanma ölçümü manipülasyondan sonra alınmıştır. İkinci çalışmanın analizleri sonunda hem anneye hem babaya güvensiz bağlanmanın demokratik ebeveyn tutumu koşulundaki katılımcıların suçluluk duygusu üzerinde anlamlı bir düzenleyici etkiye sahip olduğu bulunmuştur. 5000 örneklem üzerinde yapılan *bootstrapping* analizi, babaya güvensiz bağlanmanın suçluluk üzerindeki düzenleyici etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Babaya güvensiz bağlanan ergenler, yalan söyledikleri durumda senaryodaki gibi demokratik bir baba tutumuyla karşılaştığında, hatayı onarıcı bir duygu olan suçluluk duygusunu anlamlı olarak daha fazla hissettiklerini belirtmişlerdir. Her iki çalışmada da suçluluk ve utanç duyguları birbiriyle yüksek düzeyde pozitif ilişki göstermiştir. Buna karşın, cinsiyetin suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı bir etkisi gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyne bağlanma, otoriter-demokratik ebeveyn tutumu, suçluluk, utanç, yarı-deneysel çalışma

ABSTRACT

In this research, the effects of authoritarian-democratic parental attitudes and children's attachment to parents, on emotions of guilt and shame, were investigated. Authoritarian-democratic parental attitudes have been manipulated through vignettes presented to the participants, and emotions of guilt and shame have been measured in a scenario-based manner. To this end, two quasi-experimental studies have been carried out. A total of 143 primary school students, 72 in the first study (41 females, 31 males), and 71 in the second study (37 females, 34 males) participated in the research. In the first study, parental attachments were obtained before the manipulation, and they were included in the MANCOVA as a covariant variable. According to the results, attachment to the mother had a significant main effect on shame. On the other hand, authoritarian-democratic parental attitudes did not have significant effects either on guilt or on shame. Therefore, attachments to the parents were measured after the manipulation in order to eradicate its priming effect on emotions in the second study. The second study showed that both insecure attachments to the mother and to the father have significant moderation effects on shame. However, according to *bootstrapping* done on 5000 samples, only the moderation effect of insecure attachment to the father was significant. That is, participants who are insecurely attached to their fathers reported more shame when parents in the vignettes responded with democratic attitudes towards adolescents' lying. A highly positive correlation between guilt and shame was observed in both studies as well, but no significant effect of gender on shame and guilt was found.

Keywords: Authoritarian vs. democratic parents' attitude, guilt, parental attachment, quasi-experimental research, shame

EXTENDED ABSTRACT

Shame and guilt are self-conscious (Tangney & Dearing, 2002), or otherwise conceptualized, moral emotions (Haidt, Rozin, Lowery, & Imada, 1999; Menesini & Camodeca, 2008; Öztürk, 2005). The emergence of these emotions ensures the regulation of inappropriate behaviors and compliance with social norms (Bafunno & Camoca, 2013; Haidt, 2003). While shame decreases self-worth and inactivates the self (Hoffman, 1982; Lewis, 1987; Tangney, 1995), guilt leads to self-activation and motivation to repair the inappropriate behavior (Lewis, 1987).

Parents play an important role in the emergence and expression of these emotions (Kochanska, Forman, Aksan, & Dunbar, 2005; Parisetta-Sparks, Bufferd, & Klein, 2015; Sheikh & Janoff-Bulman, 2010a). Guilt is negatively correlated with parental attitudes with less harshness and forgiveness (Harrison, 2012; Stuewig & McCloskey, 2005), but it is positively correlated with accepting and positive parental attitudes (Choi & Jo, 2011; İnan, 2016; Mintz, Etengoff, & Gryzman, 2017; Ruckstaetter, Sells, Newmeyer, & Zink, 2017).

The democratic parental attitude is distinguished by how parents guide the child when the child behaves in an inappropriate way, without losing the parental control (Baumrind, 1966; Maccoby & Martin, 1983). However, in the authoritarian parental attitude, unconditional obedience of the child is expected (Baumrind, 1971); the child is punished, subjected to severe control, and the child's thoughts are not taken into consideration (Baumrind, 1966, 1971; Maccoby & Martin, 1983; Schaefer & Bell, 1959).

Since the development of insecure attachment in childhood leads to feelings of rejection and insufficiency (Malatesta-Magai & Dorval, 1992), shame can be assumed to be negatively related with secure attachment to the parents. Contrarily, it can be assumed that guilt will be reduced in insecure children to maintain social relationships. Consequently, this research assumes that the attitudes of parents to an immoral act by the child (lying to the parents) will affect the feelings of shame and guilt.

Method

The authoritarian and democratic parental attitudes were manipulated through vignettes. Vignettes were prepared in which either authoritarian parental attitudes (high demand, low acceptance, involving punishment and closed communication) or democratic parental attitudes (high demand, high acceptance, warm, open communication) were described. Shame and guilt were measured in a scenario-based manner. In addition, the impact of attachment to the parents on emotions has been examined. Two quasi-experimental studies have been carried out for this purpose. A total of 143 primary school students, 72 in the first study (41 females, 31 males; $M_{age} = 13.01$, $SD = .49$), and 71 in the second study (37 females, 34 males; $M_{age} = 13.67$, $SD = .50$) participated in two studies.

Results

In the first study, attachments to the parents were obtained before the manipulation, and included in the MANCOVA as a covariant variable. According to results, attachment to mother had a significant main effect on shame, $F(1, 56) = 8.24$, $p = .006$, $\eta^2 = .128$; $\lambda = .868$, $F(2, 55) = 4.18$, $p = .02$. However, not any significant manipulation effect of authoritarian/democratic parent attitude was observed. Therefore, attachments to the parents were measured after the manipulation to eradicate its priming effect in the second study. The results of the second study revealed that both insecure attachments to the mother and to the father have significant moderation effects on shame. However, according to *bootstrapping* of 5000 samples, only moderation effect of insecure attachment to the father is significant, $B = -.07$, $BootSE = .03$, 95% CI : $[-.12, -.01]$. That is, adolescence who are insecurely attached to their fathers reported more shame, when parents have democratic attitudes toward the adolescent in the vignette. A high positive correlation between guilt and shame was observed in both studies ($r(70) = .70$, $p = .01$, $r(69) = .80$, $p = .01$, respectively).

Discussion

A high positive correlation between guilt and shame which was observed in both studies is consistent with other studies (Akbağ & Erden-Imamoglu, 2010; Dost & Yağmurlu,

2006; Kugler & Jones, 1992; Murray, Ciarrocchi, & Murray-Swank, 2007; also see Zhu et al., 2017). Fathers play an important role in the development and the expression of guilt and shame (Parisetto-Sparks et al., 2015). Considering the absence of fathers in the family in Turkey (Boratav, Fişek, & Eslen-Ziya, 2017; Kandiyoti, 1997) promoting the development of father-child relationship gains its significance.

There is a limited research on the relationship between attachment and shame/guilt in Turkey. The effect of parental attitude on shame and guilt was studied for the first time through a quasi-experimental method by this research. Measurement of emotions on a scenario-based manner in Turkish culture can be counted as another contribution of the research. The findings may serve as a guideline for future research in this area. However, the research has some limitations. One of these is the lack of a control group, although it has an experimental manipulation (therefore, a quasi experimental research). Moreover, although shame and guilt were measured directly via self-report scales, it could be assessed by subtle ways, for e.g., via physiological and psychological indicators.

Suçluluk ve utanç, benlikle ilgili duygular (self-conscious emotions) olarak ele alınmaktadır ve bu duyguların ebeveyn tutumlarından etkilendiği ileri sürülmektedir (Tangney ve Dearing, 2002). Ebeveyn tutumları ise kültüre göre farklılaşmaktadır (örn., Greenfield, Keller, Fuligni ve Maynard, 2003; Rudy ve Grusec, 2006). Benzer biçimde, suçluluk ve utanç duygularını ortaya çıkaran faktörlerle, bu duyguların gözlenme sıklığı ve şiddeti, Batılı ve Batı-dışı kültürlerde değişmektedir (Haidt, 2003). Öte yandan, suçluluk ve utançın kültüre özgü olarak içeriği, anlamı ve şiddeti değişse de, özellikle suçluluğun evrensel bir insan duygusu olduğu ileri sürülmektedir (Luoma, Guinther, Potter ve Cheslock, 2017). Bunun yanında, Batı kültürlerinde yapılan çalışmalarda bu duyguların yaşamın erken dönemlerinde ayırt edildiği ortaya konulmuştur. Çocukların henüz başkalarının zihnini çıkarsayamadığı (theory of mind) ve benlik-kavramının gelişmediği 3 yaş öncesinde bu duyguları hissetmediği (Brüne ve Brüne-Cohrs, 2006), ancak 6 yaş civarında bu iki duyguyu birbirinden ayırt ettiği (Parisette-Sparks, Bufferd ve Klein, 2015) gösterilmiştir.

Suçluluk ve utanç, ahlaki duygular olarak da kavramsallaştırılmaktadır (Haidt, Rozin, Lowery ve Imada, 1999; Menesini ve Camodeca, 2008; Öztürk, 2005). Bu kavramsallaştırma, bu duyguların belirli bir kültürde ahlaki olarak kabul edilen davranışların ihlal edilmesi sonucunda ortaya çıkması; uygun görülmeyen davranışın düzenlenmesi ve bireyin sosyal normlara uymasını sağlamasından kaynaklanmaktadır (Bafunno ve Camodeca, 2013; Haidt, 2003). Ebeveynlerin bu duyguların oluşmasında ve ifade edilmesinde önemli rol oynadığı da gösterilmiştir (Kochanska, Forman, Aksan ve Dunbar, 2005; Parisette-Sparks ve ark., 2015; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a). Bu bulgulardan hareketle, bu çalışmada, ahlaki olarak onaylanmayan (immoral) bir davranışın sergilenmesi (çocuğun yalan söylemesi) durumunda, ebeveynin bu davranışa ilişkin tutumunun, çocuğun hissedeceği duyguları etkileyeceği varsayılmıştır. Bu yüzden, otoriter ve demokratik ebeveyn tutumları senaryolar vasıtasıyla değişimlenmiş; suçluluk ve utanç duygularının bundan ne derece etkilendiği senaryo-temelli bir şekilde ölçülmüştür. Ayrıca, anneye ve babaya bağlanmanın bu duygular üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu amaçla iki yarı-deneysel çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların detaylarına geçmeden önce, aşağıdaki bölümlerde suçluluk ve utanç duyguları, ebeveyn tutumları ve ebeveyne bağlanmayla ilgili kavramlar üzerinde durulmuş ve bu konudaki alanyazın bulguları kısaca özetlenmiştir.

Suçluluk ve Utanç

Psikanalitik yaklaşıma göre suçluluk, kabul edilemez dürtülere süperego tarafından

verilen tepkisel bir duygudur; günümüzde ise daha çok ahlaki eylemler açısından ele alınmaktadır (Eisenberg, 2000). Bu yönüyle suçluluk; davranışa odaklanmayı sağlayan, bireye hatalı davranışını sorgulama ve telafi etme fırsatı veren, kişilerarası ilişkilerin düzenlenmesine ve korunmasına yardımcı olan rahatsız edici bir duygu olarak görülmektedir (Barrett, 1995; Baumeister, Stillwell ve Heatherton, 1995; Lewis, 1987). Utanç ise, bireyin geri plana çekilmesine yol açan, bir an önce bitmesi arzu edilen, dolayısıyla hatalı davranışın onarılması veya telafisi için güdülenme sağlamayan, kişisel ve acı dolu hisleri içeren bir duygu olarak ele alınmaktadır (Barrett, 1995; Broucek, 1991; Lewis, 1987). Utanç, benlik-değerini düşürerek benliği pasifleştirirken (Hoffman, 1982; Lewis, 1987; Tangney, 1995), suçluluk benliği aktifleştirerek hatalı durumun onarılması yönünde güdülenme sağlamaktadır (Lewis, 1987). Birbirinden farklı olan bu iki duygu, benlik bilinciyle ve ahlakla ilişkili olmaları sebebiyle ortak özellikler de barındırmaktadır (Tangney, 1995). Nitekim suçluluk ve utanç duygularının pozitif yönlü ilişkisini gösteren birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Akbağ ve Erden-İmamoğlu, 2010; Dost ve Yağmurlu, 2006; Kugler ve Jones, 1992; Murray, Ciarrocchi ve Murray-Swank, 2007; Özer, 2011).

Sosyal sinirbilim çalışmaları da utanç ve suçluluğun bilişsel ve duygusal bazı deneyimler tarafından paylaşıldığını göstermektedir. Yapılan fMRI çalışmaları, bu iki duygunun da insula ve amygdala bölgesinde aktivasyona yol açtığını ve olumsuz duyguları (İngilizce “pain processing” olarak adlandırılan ıstırap ve ağrı gibi duyguları) kapsadığını göstermektedir (Michl ve ark., 2014). Bu benzerliklerine karşın, teorik ve görgül olarak bu duyguların farklı oldukları gösterilmiştir. Utanç, beynin benlikle ilgili olan anterior singulat korteks bölgesini, suçluluk ise empatik süreçlerle ilgili olan medial prefrontal korteks bölgelerini daha fazla aktive etmektedir (Zhu ve ark., 2017).

Buna ek olarak, suçluluk ve utancın hissedilmesi kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Örneğin Haidt (2003), bu duyguların hissedilmesini sağlayan faktörlerin kültürel olarak farklılaştığını belirtmektedir. Yazar, Batılı toplumlarda, bireyin kendi benliğiyle ilgili bir hatasıyla veya yetersizliğiyle ilgili değerlendirmesinden dolayı utanç duygusunun ortaya çıktığını ifade etmektedir. Batılı olmayan toplumlarda ise, bu duygunun başkalarının önünde kişinin davranışının kültürel standartları ihlal etmesi veya ihlal etme riskinin bulunması durumlarında ortaya çıktığını, utanç (shame) ve mahcubiyet (embarrassment) duygularının iç içe geçtiğini ileri sürmektedir. Haidt'e (2003) göre Batılı toplumlarda utanç kişisel durum ve özelliklere ilişkin ipuçları taşıyan hiyerarşik etkileşimlerde gözlenirken, suçluluk ortaklaşa (komünal) ilişkilerde toplumsal norm ve

beklentilerin karşılanmaması durumunda görülmekte ve bağlanma sisteminden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşın, suçluluk, ahlaki kuralların ve buyrukların ihlal edilmesi durumunda, özellikle yakın ilişkideki kişilere zarar veren veya onların acı çekmesine yol açan davranışlar söz konusu olduğunda hissedilmektedir.

Bu duygular, kişilerarası ilişkileri ve grup yaşamını etkilemesi (Lickel, Schmader, Curtis, Scarnier ve Ames, 2005; Haidt, 2003), ayrıca bireyin öz-düzenleme mekanizmalarıyla (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a, 2010b) ve işlevselliğiyle ilgili olması sebebiyle önemlidir. Utancın çeşitli sosyal ve psikolojik işlev bozuklukları ile ilişkili olduğu (Schmader ve Lickel, 2006; Tangney, Stuewig ve Mashek, 2007), buna karşın, belirli bağlamlarda uyum sağlayıcı role sahip olabildiği de gösterilmiştir (Luoma ve ark., 2017). Benzer şekilde, suçluluk da kişi için uyum sağlayıcı veya bozucu olabilmektedir (Stuewig ve ark., 2014). Suçluluğun da utanç gibi yıkıcı özelliğinin olabileceğini gösteren çalışmalar (Balkaya, 2001; Fedewa, Burns ve Gomez, 2005) göz önünde bulundurulduğunda, bu iki duyguyla ilgili araştırmaların artması gerektiği düşünülebilir.

Bunun dışında, Parisette-Sparks ve arkadaşları (2015) babaların suçluluk ve utanç duygularının gelişiminde ve bu duyguların ifade edilmesinde önemli rol oynadığını belirtmektedir; özellikle babanın izin verici ebeveyn stiline 6 yaşındaki çocukların bu duygularını yordadığı gösterilmiştir. Öte yandan, suçluluk ve utanç duygularının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair alanyazında tutarlı bulgular bulunmamaktadır. Bir yandan kadınların suçluluk ve utanç puanlarının daha yüksek olduğunu (Baldwin, Baldwin ve Ewalt, 2006; Köksal ve Gençdoğan, 2007; Walter ve Bumaford, 2006), diğer yandan erkeklerde suçluluk duygusunun daha yoğun olduğunu (Lewis, 1987) gösteren bulgular mevcuttur. Bu tutarsızlık, suçluluğu ve utancı ölçen araçların farklı olmasından ve bu duyguların genel eğilim olarak ölçülmesinden kaynaklanıyor olabilir. Suçluluk ve utancın cinsiyete göre değişip değişmediğine ilişkin söz konusu tutarsızlığın, bu tür çalışmaların artmasıyla giderilebileceği düşünüldüğünden mevcut araştırmanın desenine cinsiyet değişkeni eklenmiştir.

Suçluluk ve utanç ölçümü, deneyim temelli ve senaryo temelli olmak üzere iki farklı öz-bildirim vasıtasıyla alınmaktadır. Senaryo temelli ölçümlerde katılımcıya hipotetik bir senaryo sunulmakta ve ardından listelenen duyguları ne derece hissettiklerini bildirmeleri istenmektedir (Luoma ve ark., 2017). Dolayısıyla, senaryo temelli ölçümlerin bu duygularla ilgili genel bir yatkınlığı (disposition) ölçtüğü belirtilmektedir. Buna ek ola-

rak, deneyimlenen suçlulukla/utançla yakınlık olarak suçluluğun/utancın birbirinden farklı olduğu ileri sürülmektedir (Luoma ve ark., 2017). Louma ve arkadaşları (2017), yakınlık olarak elde edilen bu duyguların kişilik özelliğine dair daha fazla bilgi verdiğini ve kişinin içinde bulunduğu ortamdan veya bağlamdan daha az etkilendiğini; deneyim ölçümlerinin ise yaşamsal olaylara bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, suçluluk/utanç duyguları senaryo-temelli bir şekilde ölçülmüştür ve iki duygu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olması beklenmiştir.

Otoriter - Demokratik Ebeveyn Tutumları

Ebeveyn tutumları, birçok araştırmacı tarafından farklı sınıflandırmalarla ele alınmaktadır (Ainsworth, Bell ve Slayton, 1971; Baumrind, 1995; Maccoby ve Martin 1983; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a, 2010b). Bu sınıflandırmaların temelini, ebeveynin çocuğu kabulü, çocuğa yönelik aşırı koruyuculuğu, otoriterliği, sıcaklığı, duyarlılığı, kontrolü veya cezalandırma davranışı gibi kriterler oluşturmaktadır. Ebeveynin çocuğu kabulü ve çocuğa yönelik talepkârlığı, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki sıcaklığı, ilgiyi ve beklentileri etkilemektedir (Baumrind, 1995; Schaefer ve Bell, 1959). Ebeveynin ilgi ve kabul yönünün çocuğun ihtiyaçlarının gözetilmesi oranında değiştiği, talepkâr yönünün ise çocuktan beklentiler ve çocuğu kontrol etme oranında farklılaştığı ileri sürülmektedir.

Maccoby ve Martin (1983), kabul ve talep boyutlarının düşük ve yüksek olmasına göre dört farklı ebeveyn stili ayırtmıştır: *Demokratik ebeveynler* çocuklarına yönelik talepkâr/kontrolcü ama aynı zamanda onların ilgi ve ihtiyaçlarını da gözeten, yüksek kabul grubuna girmektedir. *Otoriter ebeveynlerin* demokratik ebeveynlerden farkı, kabullerinin düşük olmasıdır. *İzin verici-ihmkâr ebeveyn* tutumunda ise, çocuğu kabul de çocuktan talep de düşüktür. Bunun yanında, *izin verici-müsamahakâr ebeveyn* tutumunda çocuğa yönelik kabul yüksek, ancak çocuktan talep düşüktür. Demokratik ebeveyn tutumunda çocuğun davranışlarının kabahatli olması durumunda yol gösterici olmak fakat aynı zamanda kontrolü elde tutmak söz konusudur (Baumrind, 1966; Maccoby ve Martin, 1983). Ancak, otoriter ebeveyn tutumunda anne-babanın çocuğa yönelik koşulsuz itaat beklentisinin olduğu ve kontrolü bu şekilde sağladığı görülmektedir (Baumrind, 1971). Otoriter ebeveyn tutumunda çocuğun özellikle hatalı durumlarda doğrudan hedef alındığı, cezalandırılarak sert kontrole maruz bırakıldığı, çocuğun koşulsuz itaat etmesinin beklendiği ve düşüncelerinin dikkate alınmadığı görülmektedir (Baumrind, 1966, 1971; Maccoby ve Martin, 1983; Schaefer ve Bell, 1959).

Ebeveyn tutumlarıyla suçluluk ilişkisinin araştırıldığı çalışmalarda, bu duygunun, sert ve affedici olmayan ebeveyn tutumlarıyla negatif yönlü (Harrison, 2012; Stuewig ve McCloskey, 2005), kabullenici ebeveyn tutumuyla ise pozitif yönlü (Choi ve Jo, 2011; Mintz, Etengoff ve Gryzman, 2017; Ruckstaetter, Sells, Newmeyer ve Zink, 2017) ilişkili olduğu görülmüştür. Aynı çalışmalarda utanç duygusunun sert, negatif, affedici olmayan ebeveyn tutumlarıyla ve sıkı kontrole sahip anne tutumuyla pozitif yönlü ilişkileri gözlenmiştir.

Ebeveyn tutumlarının alanyazında farklı sınıflandırmalar üzerinden ele alındığı, buna karşın, otoriter-demokratik ebeveyn tutumunun suçluluk/utanç duyguları üzerindeki etkisini ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu iki duygu ağırlıklı olarak yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlar (proscriptive/prescriptive approaches) açısından araştırılmıştır (Carver ve White, 1994; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a, 2010b). Demokratik ebeveyn tutumunda olduğu gibi teşvik edici yaklaşımda da çocuktan beklentiler kabullenici ve açıklayıcı tarzda ifade edilmekte ve çocuğu heveslendirici yönlendirmeler yapılmaktadır. Diğer yandan, yasaklayıcı yaklaşımdaki cezalandırıcı, engelleyici, pasifleştirici ve aşağılayıcı davranışlar otoriter ebeveyn tutumuyla benzerlik göstermektedir. Araştırmalar, yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan çocuklarda Davranışsal Engelleme Sisteminin (Behavioral Inhibition System) devreye girmesiyle utanç duygusunun; teşvik edici yaklaşıma maruz kalanlarda ise Davranışsal Aktivasyon Sisteminin (Behavioral Approach System) devreye girmesiyle suçluluk duygusunun ön plana çıktığını göstermektedir (Carver ve White, 1994; Gray, 1987, 1990; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a, 2010b).

Ebeveyn tutumlarıyla ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar çoğunlukla Maccoby ve Martin’in (1983) sınıflamasını kullanmaktadır. Türkiye’de ağırlıklı olarak geleneksel otoriter ebeveyn tutumları görülmekte; ancak sosyo-ekonomik düzeyin artmasıyla ve kırdan kente göçle beraber daha demokratik ebeveyn tutumlarının benimsendiği ifade edilmektedir (Boratav, Fişek ve Eslen-Ziya, 2017). Ebeveynlerin özellikle annelerin kendi tutumlarıyla ilgili algıları ise bunun tersi yöndedir. Örneğin, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Türkiye’deki annelerin %80.2’si kendini demokratik, %11.2’si otoriter, %8.2’si ise izin verici ebeveyn stiline sahip olarak nitelendirmiştir (Şanlı ve Öztürk, 2015). Ögelman, Önder, Seçer ve Erten (2013) de en çok görülen anne tutumunun demokratik olduğunu, ardından otoriter ve izin verici anne tutumlarının geldiğini belirtmiştir. Bu çalışmada, ebe-

veynin beyanı yerine çocuğun değerlendirmesini temel alan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Mevcut araştırmada, hem yasaklayıcı/teşvik edici ebeveyn yaklaşımlarını temsil ettiği hem de Türkiye’de daha fazla gözlendiği için otoriter ve demokratik ebeveyn tutumları değişimlenmiştir. Katılımcılara ya otoriter ebeveyn tutumunun (yüksek talep, düşük kabul, cezalandırma davranışı içeren ve iletişime kapalı) ya da demokratik ebeveyn tutumunun (yüksek talep, yüksek kabul, sıcak, iletişime açık) yer aldığı senaryolar sunulmuştur. Böylece, toplulukçu namus kültürünün hâkim olduğu ileri sürülen Türkiye’de (Uskul, Cross, Sunbay, Gercek-Swing ve Ataca, 2012) anne-babaya yalan söyleme gibi ahlaki olarak doğru görülmeyen bir davranış sergilendiğinde suçluluk ve utanç duygularının ebeveynin otoriter veya demokratik tutumlarından ne derece etkileceği incelenmiştir.

Bu sonuçlara ek olarak, alanyazında suçluluk/utanç duygularının cinsiyete göre farklılaştığı da gösterilmiştir (Baldwin ve ark., 2006; Köksal ve Gençdoğan, 2007; Lewis, 1987; Walter ve Bumaford, 2006). Yukarıdaki bulgulardan hareketle, bu araştırmada otoriter-demokratik ebeveyn tutumunun ve cinsiyetin suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı ortak etkisi olacağı varsayılmıştır.

Bağlanma

Bowlby’ye (1973) göre bebekler ağlama, gülümseme, göz teması kurma gibi doğuştan gelen birtakım içgüdülere sahiptir ve bu içgüdüler anne (veya bakım veren) için uyarıcı niteliğindedir. Bu tür uyarıcılara kucaklama, ince ses tonuyla konuşma gibi cevaplar veren anneyle bebek arasında karşılıklı bir ilişki biçimi gelişmekte ve bu ilişki çocukta bakım verene karşı özel bir bağlanma oluşmasına yol açmaktadır. Bağlanma Kuramı’na göre, ihtiyaçlarının ertelenmeden karşılanması bebeğe kendinin değerli ve sevilebilir bir potansiyel taşıdığına ilişkin ipuçları vermektedir (Bowlby, 1973). Bireyin başkalarının gözündeki değerine ilişkin beklentilerinin ve inançlarının benlik temsillerini oluşturduğu (Cassidy, 1999) düşünüldüğünde, benlik temsillerine ilişkin ilk edinimler bağlanma süreciyle yakından ilişkili görülmektedir. Güvenli bağlanma sürecinin olumsuz yönde gelişmesi, çocukta reddedilmişlik ve yetersizlik duygusu gelişmesine yol açmaktadır (Malatesta-Magai ve Dorval, 1992). Utanç duygusunun, bireyin başkalarına nasıl algılandığına ilişkin çıkarımları tarafından geliştiği (Tangney ve Dearing, 2002) göz önünde tutulduğunda, benlik temsiline ilişkin utanç duygusuyla ilişkili olabileceği düşü-

nülebilir. Suçluluk duygusu ise, kişilerarası ilişkiler bağlamında ortaya çıkmaktadır (Baumeister ve ark., 1995; Parkinson, Fischer ve Manstead, 2005). Türkiye’de yapılan az sayıdaki çalışmada güvensiz bağlanmanın her iki duyguyla da ilişkili olduğu gözlenmiştir (Akbağ ve Erden-İmamoğlu, 2010; Özer, 2011).

Öte yandan, son dönem araştırmalarda bağlanma biçimleri ile ebeveyn tutumları arasında ilişki olduğu gösterilmektedir. Bir meta-analiz sonucuna göre, güvenli bağlanan çocukların ebeveynleri duyarlıdır, çocuklarının özerkliğini desteklemekte ve davranış kontrolü stratejisine başvurmaktadır; buna karşın kaçınmacı bağlanma stiline sahip çocukların ebeveynleri daha az duyarlıdır ve davranış kontrolü stratejisine daha az başvurmaktadır (Koehn ve Kerns, 2018). Karavasilis, Doyle ve Markiewickz (2003), ebeveyn tutumu ve anneye bağlanmanın ilişkisini orta çocukluk ve ergenlik döneminde incelemişlerdir. Buna göre, her iki yaş grubunda da demokratik ebeveyn tutumu anneye güvenli bağlanmayla pozitif ilişkiye sahipken, ihmalkar ebeveyn tutumu anneye güvensiz bağlanmayı yordamaktadır. Ancak, Güner Algan ve Şendil (2013), 4-6 yaş arası çocuklarla Türkiye’de yaptığı araştırmada böyle bir ilişki bulamamıştır. Söz konusu çalışmada ne anelerin ne de babaların demokratiklik, otoriterlik, aşırı koruyuculuk ve izin vericilik puanları ile çocukların güvenli bağlanma puanları arasında anlamlı korelasyonlar tespit edilmemiştir. Ebeveyn tutumu ve ebeveyne bağlanmanın ilişkisi başka değişkenler bağlamında ele alındığında ise, farklı ilişkiler elde edilmektedir. Örneğin, Nunes ve Mota (2017) 15-18 yaş arası ergenlerde anne ve babanın farklı ebeveyn tutumlarının ebeveyne bağlanma değişkeni aracılığıyla intihar düşüncesi üzerinde etkiye bulunduğunu göstermiştir.

Yukarıda aktarılan bulgulardan hareketle, bu araştırmada aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H_1 : Suçluk ve utanç duyguları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olacaktır.

H_2 : Ebeveyn tutumu ve cinsiyetin, suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı ortak etkisi olacaktır. Bu etkinin, ebeveyne bağlanma kontrol edildikten sonra da anlamlı olması beklenmektedir.

H_3 : Senaryolarla demokratik ebeveyn tutumuna maruz bırakılan katılımcıların suçluluk puanlarıyla anneye bağlanma (H_{3a}) ve babaya bağlanma (H_{3b}) puanları arasında anlamlı pozitif ilişkiler görülecektir.

H_4 : Senaryolarla demokratik ebeveyn tutumuna maruz bırakılan katılımcıların utanç puanlarıyla anneye bağlanma (H_{4a}) ve babaya bağlanma (H_{4b}) puanları arasında anlamlı pozitif ilişkiler gözlenecektir.

H_5 : Senaryolarla otoriter ebeveyn tutumuna maruz bırakılan katılımcıların, suçluluk puanlarıyla anneye bağlanma (H_{5a}) ve babaya bağlanma (H_{5b}) puanları arasında anlamlı negatif ilişkiler gözlenecektir.

H_6 : Senaryolarla otoriter ebeveyn tutumuna maruz bırakılan katılımcıların utanç puanlarıyla anneye bağlanma (H_{6a}) ve babaya bağlanma (H_{6b}) puanları arasında anlamlı negatif ilişkiler elde edilecektir.

H_7 : Senaryoda bahsedilen ebeveyn tutumundan bağımsız olarak katılımcılar, kendi ebeveynlerinin benzer bir durumda otoriter bir tutum sergileyeceğini belirtecektir. Katılımcıların kendi ebeveynlerinin otoriter tutum puanları demokratik tutum puanlarından daha yüksek olacaktır.

H_8 : Anneye güvenli bağlanma ile suçluluk (H_{8a}) ve utanç (H_{8b}) duyguları arasında anlamlı pozitif ilişkiler gözlenecektir.

H_9 : Babaya güvenli bağlanma ile suçluluk (H_{9a}) ve utanç (H_{9b}) duyguları arasında anlamlı pozitif ilişkiler görülecektir.

ÇALIŞMA I

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın evreni, Türkiye'deki ortaokul öğrencileridir. Araştırmanın örneklemini ise Bolu'daki ortaokullar içinden seçkisiz atama yoluyla belirlenen iki ortaokuldaki tüm sınıf kademeleri içinden rastgele bir şekilde seçilen sınıflarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Çalışmaya 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden ve yaş ortalaması 13 ($SS = .52$) olan 72 öğrenci (41 kız ve 31 erkek) katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma (EABE). Armsden ve Greenberg (1987) tarafından geliştirilen 53 maddelik envanterin 24 maddelik kısa formu Raja, McGee ve Stanton (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte ebeveyne bağlanma 12 maddeyle, akranla-

ra bağlanma da 12 maddeyle ölçülmektedir. Ölçeğin kısa formu Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal (2005) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 7’li Likert tipi derecelendirmelere sahiptir ($1 = asla$, $7 = daima$). Ebeveyne bağlanma, her biri 4 maddeyle ölçülen güven, iletişim ve yabancılaşma alt boyutlarını içermektedir. Hem anneye bağlanma (12 madde) hem de babaya bağlanma (12 madde) için aynı ifadeleri kapsayan maddeler kullanılmaktadır. Katılımcıların anneye bağlanma ve babaya bağlanma puanları ilgili tüm maddelerin toplanmasıyla hesaplanmaktadır. Toplam puanın yüksek olması güvenli bağlanmayı, düşük olması ise güvensiz bağlanmayı temsil etmektedir. Orijinal ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı, anneye bağlanma için .86, babaya bağlanma için .87’dir. Araştırmamızdaki bulgulara göre faktör yükü çok düşük bulunan 6. madde (anneye bağlanma için .002, babaya bağlanma için .008) ölçekten çıkarılmıştır. Geri kalan maddeler için elde edilen Cronbach alfa değerleri, anneye bağlanma için .84, babaya bağlanma için ise .88’dir.

Otoriter-Demokratik Ebeveyn Tutumu Manipülasyonu. Bu araştırmada yalan söyleme davranışına odaklanılmıştır. Bu durum, yalan söylemenin tüm kültürlerde ahlaki olarak uygun bulunmayan, hatta yasaklanan bir davranış olmasından ileri gelmektedir (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a). Yalan söyleme, Türkiye kültüründe de kabul görmeyen bir davranıştır. Ancak yapılan bir çalışmada Türkiye’deki üniversite öğrencilerinin özellikle dışarı çıkma ve arkadaşlarla buluşma konusunda anne-babalarına sıklıkla yalan söylediği gözlenmiştir (Elgin ve Gezici-Yalçın, 2017). Dolayısıyla, geliştirdiğimiz senaryolarda yalan söyleyen bir gencin öyküsüne yer verilmiştir. Bu araştırma ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirildiğinden, senaryo oluşturulurken Türkiye’de ortaokul öğrencilerinin gerçek hayatta deneyimlediği durumlar gözönünde bulundurulmuştur (okul kursu, arkadaşlarıyla kafeye gitme). Senaryoda ver verilen ebeveyn tepkileri konusunda Sheikh ve Janoff-Bulman’ın (2010a, 2010b) çalışmalarından esinlenilmiştir. Buna göre, demokratik ebeveyn tutumu teşvik edici (“*Her zaman doğruyu söyle, dürüst ol*”) ve kabullenici (üzülen, nedenini soran ebeveyn) yaklaşımı kapsamaktadır. Otoriter ebeveyn tutumu ise cezalandırıcı (tokat atmak, odaya kilitlemek) ve reddedici (uzaklaştırma) özelliklere sahiptir. Demokratik ebeveyn tutumunu temsil eden senaryo şu şekildedir:

“Aşağıdaki hikâye bir varsayımdır. Ancak hikâyedeki olayın başına geldiğini hayal et. Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir kafeye gitmeye karar verdiğini düşün. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve gir-

diğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Baban ilk olarak çok şaşırıldığını ve üzüldüğünü ifade etti, ardından annense neden böyle bir şey yaptığını sordu. Ardından her ikisi de ‘Bundan sonra ne olursa olsun her zaman bize doğru söyle ve her zaman bize karşı dürüst ol’ şeklinde bir uyarı yaparak konuyu kapattılar.’

Otoriter ebeveyn tutumuna yer verilen diğer senaryoda, “*durumu itiraf ettin*” cümlesinden sonra “*Babanın ilk tepkisi iki tokat oldu ardından bağırp çağırıldı ve sen ağlamaya başladın. Annense seni akşam yemeğine kadar çıkmamak üzere odaya kilitledi.*” şeklinde değişimleme yapılmıştır.

Manipülasyon Kontrolü. Senaryoda yer verilen davranışa dair sorulan iki soruyla manipülasyon kontrolü yapılmıştır: “Hikâyeye göre yaptığın şey doğru mudur?”, “Hikâyede cezalandırma var mıdır?”.

Suçluluk ve Utanç Duyguları Ölçümü. Manipülasyon öykülerinden sonra araştırmacılar tarafından hazırlanan “*Böyle bir olayı gerçekte yaşasaydın kendini nasıl hissederdin?*” sorusu sorulmuştur. Ölçüm suçluluk, utanç, gurur ve kırgınlık duygularının 1’den (Hiç katılmıyorum) 6’ya (Tamamen katılıyorum) kadar 7’li Likert tipi ölçekle derecelendirilmesiyle elde edilmiştir. Ayrıca katılımcılara 7’li Likert tipi (1 = Hiç katılmıyorum, 6 = Tamamen katılıyorum) bir ölçekle “*Hiçbirşey hissetmezdim*” seçeneği de sunulmuştur. Burada suçluluk ve utanç duyguları esas alınmış, diğer duygular ise dolgu maddesi olarak kullanılmıştır. Hem suçluluk hem de utanç duygusu tek madde ile ölçüldüğünden geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmamıştır.

Katılımcının Kendi Ebeveyninin Tutumu. Manipülasyon hikâyesindeki olaya dair katılımcıların kendi anne-babasının tutumunu öğrenmek amacıyla açık uçlu bir soru sorulmuştur: “*Hikâyedeki olay gerçekte yaşansaydı senin annen ve baban ne yapardı?*”. Katılımcıların cevaplarına içerik analizi uygulanmıştır. Demokratik tutuma atfedilebilecek (örneğin “*Bir daha yapma derdi.*”, “*Neden yaptığımı sorardı.*”, “*Bundan sonra izin al derdi.*”) her ifade “1”, otoriter tutuma atfedilebilecek (örneğin “*Bana bağırdı.*”, “*Dışarı çıkmama cezası verirdi.*”, “*Döverdi.*”, “*Tokat atardı.*”) her ifade “2” şeklinde kodlanmıştır. Böylece katılımcıların her biri için kendi anne-babalarının otoriter tutumu ve demokratik tutumu hesaplanarak iki ayrı toplam puan elde edilmiştir.

İşlem

Uygulamaya başlamadan önce Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan uygunluk onayı alınmıştır (Protokol No: 2015/154). Etik kurul katılımcı bilgilendirme formu hazırlama klavuzunda yer alan “okul çocukları için okul idarecisinin onayı” ve “gerektiğinde veli onay formu” şeklindeki ifadeye dayalı olarak idareciden izin alınmış, velilere de idare ve öğretmen tarafından bilgi verilmiştir. Öğrencilere gerekli bilgiler verildikten sonra katılımcı olup olmayacakları sorulmuş ve araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Uygulama için öğretmenlerden daha önce randevu alınmış, veriler belirtilen saatte sınıf ortamında toplanmıştır.

Katılımcılar, iki koşula seçkisiz bir şekilde atanmıştır. Diğer bir ifadeyle, katılımcılar farklı ebeveyn tutumlarını içeren iki senaryodan sadece birine maruz bırakılmıştır. Ancak öncelikle tüm katılımcılar Ebeveyn Bağlanma Envanterini doldurmuştur. Ardından senaryolardan birini okumuş ve bunun sonrasında katılımcıların duygu ölçümleri alınmıştır. Suçluluk ve utanç puanlarının, katılımcının senaryodan hareketle kendi ebeveyniyle olan ilişkisini hatırlatmasından etkilenebileceği düşünülerek dengeleme yapılmıştır. Başka bir anlatımla, katılımcıların yarısına senaryodakine benzer bir durum karşısında kendi anne babasının nasıl davranacağı sorusu açık uçlu bir şekilde sorulmuş ve bundan sonra suçluluk/utanç ölçeği verilmiştir. Katılımcıların diğer yarısına ise senaryodan hemen sonra suçluluk/utanç ölçeği verilmiş, kendi anne-babasının benzer bir durumda nasıl davranacağı tüm bağımlı değişken ölçümlerinden sonra sorulmuştur. Elde edilen nitel veri, katılımcıların gerçek yaşamda deneyimlediği ebeveyn tutumlarını görmek amacıyla analiz edilmiştir.

Araştırmanın deseni 2 (ebeveyn tutumu: otoriter, demokratik) x 2 (katılımcının cinsiyeti: kız, erkek) faktörlü MANCOVA desenidir. Ebeveyne bağlanma ölçümü manipülasyondan önce alınmış ve analizlere kovaryant değişken olarak dahil edilmiştir. Tüm analizler, IBM SPSS Statistics 23 (International Business Machines [IBM], 2015) programıyla gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

İlk olarak, manipülasyon kontrolü amacıyla sorulan sorulara (“*Hikâyeye göre yaptığın şey doğru mudur?*” ve “*Hikâyede cezalandırma var mıdır?*”) verilen yanıtlar incelenmiştir. Katılımcıların tamamı ilk soruya “*Yanlıştır.*” cevabını verdikten sonra otoriter ebeveyn tutumunun anlatıldığı senaryoda cezalandırma olduğunu, demokratik ebeveyn tutumunun

anlatıldığı senaryoda ise cezalandırmanın olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla, bu soruları bu şekilde yanıtlayan tüm katılımcıların verileri değerlendirmeye alınmıştır.

Daha sonra, katılımcının senaryodakine benzer bir durum karşısında kendi anne-babasının nasıl davranacağına ilişkin sorunun sorulma sırasının duygular üzerinde bir fark yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Yapılan bağımsız gruplar için *t*-test karşılaştırmasına göre katılımcılara kendi anne-babalarının benzer bir durumda nasıl davranacağını duygular ölçümünden önce veya sonra sormak, ne suçluluk (önce *Ort.* = 5.86, *SS* = 1.76; sonra *Ort.* = 6.31, *SS* = 1.67; $t(60) = -1.01, p > .05$) ne de utanç (önce *Ort.* = 5.64, *SS* = 1.97; sonra *Ort.* = 6.27, *SS* = 1.51; $t(60) = -1.36, p > .05$) üzerinde anlamlı bir fark yaratmamıştır.

Bunun yanında, katılımcıların kendi ebeveynlerinin benzer bir durumda nasıl davranacağına ilişkin soruya verdikleri yanıtlar (H_7) içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Katılımcılar, hem annelerinin (otoriter tutum puanları *Ort.* = 1.24, *SS* = .89, demokratik tutum puanları *Ort.* = .17, *SS* = .37, $t(71) = 8.12, p < .001$) hem de babalarının (otoriter tutum puanları *Ort.* = 1.15, *SS* = .72, demokratik tutum puanları *Ort.* = .14, *SS* = .39, $t(71) = 8.73, p < .001$) otoriter ebeveyn tutumuyla uyumlu olacak şekilde davranacağını ifade etmiştir. Otoriter tutum açısından anneler ve babalar arasında elde edilen puan ise anlamlı değildir ($p = .43$). Her ne kadar demokratik tutum puanları normal dağılım göstermemiş olsa da elde edilen ortalamalar, otoriter tutum puanlarının demokratik olanlara kıyasla çok daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde (Bkz. Tablo 1), suçluluk ve utanç duygularının birbirleriyle pozitif yönlü anlamlı ilişkiye sahip (H_1) olduğu görülmüştür ($r(70) = .70, p < .01$). Benzer şekilde, anneye güvenli bağlanmayla suçluluk (H_{8a}) ve anneye güvenli bağlanmayla utanç (H_{8b}) arasında anlamlı ilişkiler gözlenmiştir: Anneye güvenli bağlanma ve suçluluk ($r(70) = .25, p < .05$), anneye güvenli bağlanma ve utanç ($r(70) = .36, p < .01$) anlamlı pozitif ilişkilere sahiptir. Ancak aynı anlamlı ilişki, babaya güvenli bağlanma için elde edilmemiştir (H_{9a} ve H_{9b}): Babaya güvenli bağlanma ve suçluluk ($r(70) = .15, p > .05$), babaya güvenli bağlanma ve utanç ($r(70) = .10, p > .05$) arasındaki ilişkiler anlamlı değildir.

Buna ek olarak, duyguların bağlanma ile ilişkileri manipülasyon koşullarına (ebeveyn tutumlarına) göre ayrı ayrı incelendiğinde, otoriter ebeveyn tutumunda güvenli bağlanma hiçbir duygu ile anlamlı ilişki göstermemiştir (H_5, H_6); sadece anneye ve ba-

baya güvenli bağlanma birbiriyle anlamlı pozitif ilişkiye sahiptir ($r(70) = .68, p < .01$). Demokratik ebeveyn koşulunda ise suçluluk hem anneye ($r(70) = .62, p < .01$) hem babaya güvenli bağlanma ($r(70) = .44, p < .05$) ile anlamlı pozitif ilişkiye sahipken (H_{3a} , H_{3b}), utanç sadece anneye güvenli bağlanma ile ($r(70) = .56, p < .01$) anlamlı pozitif ilişkiye sahiptir (H_{4a}).

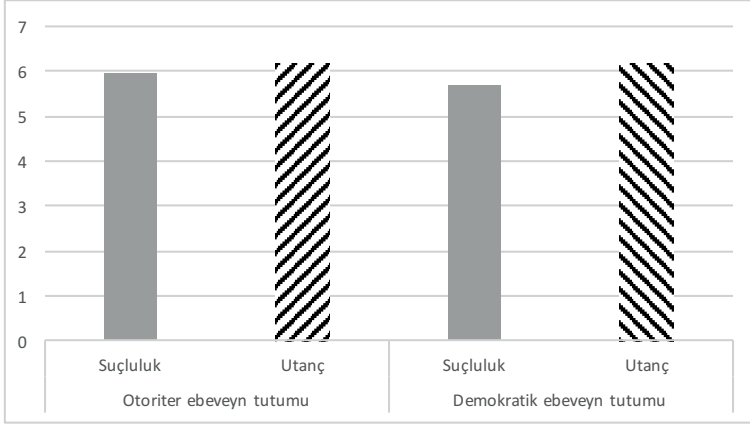
Tablo 1. Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası Korelasyonlar

	<i>Ort. (SS.)</i>	<i>Min.-Mak.</i>	1	2	3	4
1 Anneye Bağlanma	62.17 (11.54)	20-77	-			
2 Babaya Bağlanma	60.37 (13.70)	12-77	.58**	-		
3 Suçluluk	6.05 (1.72)	1-7	.25*	.15	-	
4 Utanç	5.90 (1.81)	1-7	.36**	.10	.70**	-
Otoriter ebeveyn tutumu senaryo koşulunda değişkenler arası korelasyonlar						
	<i>Ort. (SS.)</i>	<i>Min.-Mak.</i>	1	2	3	4
1 Anneye Bağlanma	62.46 (11.53)	25-77	-			
2 Babaya Bağlanma	62.67 (12.00)	12-77	.68**	-		
3 Suçluluk	5.97 (1.81)	1-7	-.01	-.08	-	
4 Utanç	5.67 (1.91)	1-7	.23	-.04	.68**	-
Demokratik ebeveyn tutumu senaryo koşulunda değişkenler arası korelasyonlar						
	<i>Ort. (SS.)</i>	<i>Min.-Mak.</i>	1	2	3	4
1 Anneye Bağlanma	61.81 (11.73)	20-77	-			
2 Babaya Bağlanma	57.67 (15.21)	14-77	.51**	-		
3 Suçluluk	6.14 (1.64)	1-7	.62**	.44*	-	
4 Utanç	6.17 (1.67)	1-7	.56**	.31	.73**	-

* $p < .05$, ** $p < .01$

Son olarak, otoriter-demokratik ebeveyn tutumunun suçluluk/utanç duyguları üzerinde anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığı test edilmiştir (H_2). Suçluluk ve utanç duyguları arasında yüksek korelasyon olmasına rağmen iki duygu için MANCOVA analizi yapılmıştır. Çünkü bu iki değişken arasındaki ilişki, çoklu eşdoğrusallık (multicollinearity) sorunu ortaya çıkaracağı belirtilen .90 ve üzerinde değildir (Bkz. Tabachnick ve Fidell, 1989). Anneye ve babaya bağlanma değişkenleri kovaryant değişken olarak analize dahil edilerek 2 (ebeveyn tutumu: otoriter, demokratik) x 2 (cinsiyet: kız, erkek) MANCOVA analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, bağımsız değişkenlerin (ebeveyn tutumunun ve cinsiyetin) duygular üzerindeki temel etkileri de ortak etkileri de anlamlı değildir (p değerleri $> .21$). Ancak anneye güvenli bağlanma, utanç duygusu üzerinde anlamlı temel bir etkiye sahiptir, $F(1, 56) = 8.24, p = .006, \eta^2 = .128; \lambda = .868, F(2, 55) = 4.18, p = .02$. Bu etki için gözlenen güç .805'dir. Sonuçlara göre, anneye gü-

venli bağlanma arttıkça katılımcıların senaryoda bahsedilen yalan söyleme durumunda hissedeceğini belirttiği utanç da artmaktadır. Ortalamalar Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Senaryolarla değişimlenen otoriter-demokratik ebeveyn tutumuna göre hissedilen duygular (Ortalamalar, anneye ve babaya bağlanma puanları kontrol edildikten sonraki puanlardır)

TARTIŞMA

Bu çalışmada suçluluk ve utanç duyguları, senaryo temelli bir şekilde ölçülmüştür. Başka bir anlatımla, senaryolarda yalan söyleyen bir gencin anne-babasının yaklaşımı otoriter veya demokratik olacak şekilde değişimlenmiştir. Bunun ardından katılımcıya benzer bir durum başına gelseydi kendini nasıl hissedeceği sorulmuştur.

İlk olarak, senaryoda bahsedilen gencin anne-babasının tutumu sonrasında katılımcının kendi anne-babasının nasıl davranacağına ilişkin sorunun sorulma zamanının suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. İkinci olarak, katılımcının kendi anne-babasının benzer bir durum karşısında otoriter bir tutum sergileyeceği varsayılmıştır ve bu hipotez (H_7) doğrulanmıştır.

Bu çalışmada hem otoriter ebeveyn tutumu koşulunda hem de demokratik ebeveyn tutumu koşulunda suçluluk ve utanç duyguları birbiriyle anlamlı ve pozitif bir ilişki göstermiştir (H_1 kabul edilmiştir). Bu bulgu, suçluluk ve utançın değişimlenen ebeveyn tutumlarından bağımsız bir şekilde birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anneye bağlanma ile suçluluk ve utanç duyguları arasında anlamlı pozitif ilişkiler gözlenirken (H_{8a} ve H_{8b} kabul edilmiştir), babaya bağlanma için bu ilişkiler elde edilme-

miştir (H_{9a} ve H_{9b} reddedilmiştir). Bu ilişkiler, otoriter ve demokratik ebeveyn koşullarına göre incelendiğinde, demokratik ebeveyn koşulunda anneye bağlanma hem suçlulukla (H_{3a} kabul edilmiştir) hem utançla (H_{4a} kabul edilmiştir) pozitif ilişkiler gösterirken, babaya bağlanma sadece suçlulukla anlamlı pozitif ilişki göstermiştir (H_{3b} kabuledilmiştir, H_{4b} reddedilmiştir). Buna karşın, otoriter ebeveyn tutumuna maruz kalan ergenlerde suçluluk/utanç duyguları ile ebeveyne güvenli bağlanma arasında anlamlı ilişkiler olmadığı gözlenmiştir (H_5 ve H_6 reddedilmiştir).

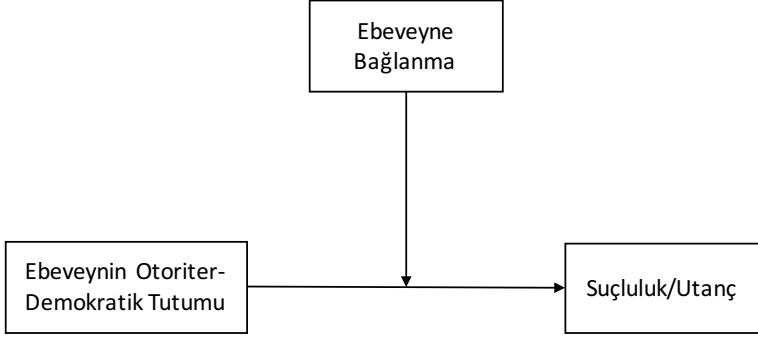
Bunun dışında, MANCOVA analizinde anneye bağlanmanın utanç duygusu üzerinde anlamlı temel etki ortaya çıkardığı görülmüştür. Ancak, manipülasyon koşullarının (otoriter-demokratik ebeveyn tutumu) ve cinsiyetin suçluluk/utanç üzerindeki temel etkileri de bu ikisinin ortak etkisi de anlamlı değildir (H_2 reddedilmiştir). Bu sonuç, otoriter-demokratik ebeveyn tutumlarını ele alan araştırmalarla (Choi ve Jo, 2011; Carver ve White, 1994; Gray, 1987, 1990; İnan, 2016; Mintz ve ark., 2017; Ruckstaetter ve ark., 2017; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a, 2010b) kıyaslandığında beklenen bir durum değildir. Elde edilen bulgunun hipotezi desteklememesi, katılımcıların senaryolardaki ebeveyn tutumundan bağımsız olarak hatalı davranış üzerinden suçluluk ve utanç duygularını değerlendirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca otoriter-demokratik ebeveyn tutumunun suçluluk ve utanç üzerinde herhangi bir etki göstermemesi, buna karşın ebeveyne bağlanmanın suçluluk/utanç duygularıyla ilişkisinin gözlenmesi, bağlanmanın hazırlayıcı etkisinden kaynaklanmış olabilir. Bu nedenle ikinci çalışmada, bağlanma ölçümü bağımlı değişken ölçümlerinden (suçluluk ve utanç duyguları ölçüldükten) sonra elde edilmiştir.

ÇALIŞMA II

İlk çalışmada, varsayıldığı gibi otoriter veya demokratik ebeveyn tutumunun ergenin suçluluk ve utanç duyguları üzerinde etkisinin bulunamamış olmasının sebebi, Ebeveyne Bağlanma Envanterinin katılımcılara ilk sırada verilmesi olabilir. Başlangıçta kendi anne-babalarıyla ilişkilerinin katılımcılara hatırlatılması, sonraki bağımlı değişken ölçümlerinde hazırlayıcı bir etki yaratmış olabilir. Bu nedenle, ikinci çalışmada Ebeveyne Bağlanma Envanteri suçluluk ve utanç duygularının ölçümünden sonra verilerek araştırma hipotezleri test edilmiştir. Böylece, ebeveyne bağlanma değişkeninin duygular üzerinde düzenleyici bir etkiye sahip olup olmadığı da test edilebilmiştir. Giriş bölümünde belirtilen araştırma hipotezlerine (H_1 – H_6) ek olarak bu çalışmada aşağıdaki hipotezler de test edilmiştir:

H_{10} : Anneye bağlanmanın suçluluk (H_{10a}) ve utanç (H_{10b}) duyguları üzerinde anlamlı düzenleyici etkisi vardır.

H_{11} : Babaya bağlanmanın suçluluk (H_{11a}) ve utanç (H_{11b}) duyguları üzerinde anlamlı düzenleyici etkisi vardır.

Şekil 2. Çalışmada test edilen teorik model

YÖNTEM

Katılımcılar

İlk çalışmada rastgele seçilen okullar yeniden çalışma evreni olarak seçilmiş, ancak ilk uygulamada yer alan sınıflar dışındaki diğer sınıflar arasından rastgele seçim yoluyla örnekleme yapılmıştır. İkinci çalışmada yine 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden, yaş ortalaması 13.5 ($SS = .54$) olan, 37 kız ve 34 erkek olmak üzere toplam 71 katılımcı yer almıştır.

Veri Toplama Araçları

İkinci çalışmada da ilk çalışmada yer alan ölçme araçları kullanılmıştır. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanterinin (Günaydın ve ark., 2005) bu çalışmada elde edilen Cronbach alfa değeri anneye bağlanma için .89, babaya bağlanma için .81'dir.

İşlem

Birinci çalışmadaki işlemler bu çalışmada da uygulanmış ve gönüllülük ilkesi gözetilerek katılımcılar araştırmaya davet edilmiştir. İlk olarak, katılımcılar değişimlenen senaryolara maruz bırakılmış ardından rastgele olacak şekilde bir grup katılımcıya kendi anne-babalarının tutumu sorulmuş (açık uçlu soru), diğer gruptaki katılımcıların ise doğrudan duyguları ölçülmüştür. Bu ikinci gruptaki katılımcılardan duygularını bildirdikten sonra kendi anne-babalarının benzer bir durum karşısında nasıl davranacağını

yazmaları istenmiştir. Son olarak, tüm katılımcılardan Ebeveyne Bağlanma Envanterini doldurmaları istenmiştir.

Araştırmanın deseni 2 (ebeveyn tutumu: otoriter, demokratik) x 2 (katılımcının cinsiyeti: kız, erkek) faktörlü MANOVA desenidir. Tüm analizler IBM SPSS Statistics 23 (IBM, 2015) ile, düzenleyicilik analizi ise Process v. 3.0 (Hayes, 2018) eklentisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Manipülasyon kontrol sorularına tüm katılımcılar doğru yanıt vermiştir. Daha sonra, katılımcıların kendi ebeveynlerinin hikâyedeki olay karşısında nasıl davranacakları yönündeki yanıtlarının suçluluk ve utanç puanları üzerinde fark yaratıp yaratmadığı bağımsız gruplar için *t*-testi ile analiz edilmiş ve anlamlı bir fark görülmemiştir ($p > .05$).

İkinci olarak, ergenlerin kendi ebeveyn tutumlarına yönelik açık uçlu soruya verdikleri yanıtlara içerik analizi uygulanmış ve sayısallaştırılan veriler eşleştirilmiş gruplar için *t*-testi ile sınanmıştır (H_7). Genel olarak katılımcıların anne ve babalarının otoriter tutum puanları (anne için $Ort. = 1.14$, $SS = .78$, baba için; $Ort. = 1.15$, $SS = .88$), demokratik tutum puanlarından (anne için $Ort. = .15$, $SS = .40$, baba için $Ort. = .08$, $SS = .32$) anlamlı şekilde daha yüksektir (anne için $t(70) = 8.62$, $p < .001$, baba için $t(70) = 9.10$, $p < .001$). Ancak otoriter anne tutum puanları ve otoriter baba tutum puanları normal dağılım gösterirken, demokratik anne tutumu ve demokratik baba tutumu puanları normal dağılıma sahip değildir.

Bunun dışında, H_1 'de varsayıldığı gibi suçluluk ve utanç puanları arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür ($r(69) = .80$, $p < .01$). Öte yandan, suçluluk ve utanç duygusunun anneye bağlanma (H_{8a} ve H_{8b}) ve babaya bağlanma (H_{9a} ve H_{9b}) ile ilişkisi test edilmiştir. Suçluluğun anneye bağlanma ($r(69) = .44$, $p < .01$) ve babaya bağlanma ($r(69) = .33$, $p < .01$) ile pozitif ilişkisi görülürken, utanç duygusunun sadece anneye bağlanma ile pozitif ilişkisi gözlenmiştir ($r(69) = .30$, $p < .05$). Bu ilişkiler manipülasyon koşullarına göre incelendiğinde (H_6 , H_7 , H_8 , H_9), otoriter ebeveyn tutumu koşulunda suçluluk ve utanç arasındaki ilişkinin çok daha güçlü olduğu ($r(69) = .87$, $p < .01$), demokratik ebeveyn tutumunda ise bunun zayıfladığı ($r(69) = .57$, $p < .01$) görülmüştür. Bunun yanı sıra, otoriter ebeveyn koşuluna maruz kalan katılımcılarda suçluluk ile anneye bağlanma ($r(69) = .55$, $p < .01$) ve babaya bağlanma ($r(69) = .50$, $p < .01$) arasında

anlamli pozitif ilişkiler gözlenirken, demokratik ebeveyn koşulunda bu ilişkilerin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Utanç ise sadece otoriter ebeveyn koşulunda anneye bağlanma ile anlamlı pozitif bir ilişki ortaya çıkarmıştır ($r(69) = .36, p < .05$).

Tablo 2. Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası Korelasyonlar

	<i>Ort. (SS.)</i>	<i>Min.-Mak.</i>	1	2	3	4
1 Anneye Bağlanma	60.49 (13.72)	15-77	-			
2 Babaya Bağlanma	60.74 (14.13)	11-77	.60*	-		
3 Suçluluk	5.98 (1.64)	1-7	.44**	.33*	-	
4 Utanç	5.73 (1.84)	1-7	.30**	.19	.80**	-
Otoriter ebeveyn tutumu senaryo koşulunda değişkenler arası korelasyonlar						
	<i>Ort. (SS.)</i>	<i>Min.-Mak.</i>	1	2	3	4
1 Anneye Bağlanma	60.42 (15.17)	15-77	-			
2 Babaya Bağlanma	60.82 (15.31)	23-77	.75**	-		
3 Suçluluk	5.62 (2.03)	1-7	.55**	.50**	-	
4 Utanç	5.57 (2.30)	1-7	.36*	.33	.87**	-
Demokratik ebeveyn tutumu senaryo koşulunda değişkenler arası korelasyonlar						
	<i>Ort. (SS.)</i>	<i>Min.-Mak.</i>	1	2	3	4
1 Anneye Bağlanma	60.55 (12.37)	15-77	-			
2 Babaya Bağlanma	60.66 (13.11)	23-77	.37*	-		
3 Suçluluk	6.33 (1.06)	1-7	.26	.00	-	
4 Utanç	5.88 (1.28)	1-7	.19	-.07	.57**	-

* $p < .05$, ** $p < .01$

Otoriter–demokratik ebeveyn tutumunun ve cinsiyetin hissedilen suçluluk/utanç duyguları üzerinde anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığı test edilmiştir (H_2). Normal dağılım gösteren iki duygu (suçlu, utanmış) MANOVA analizine dâhil edilerek manipülasyonun etkisi incelenmiştir. Yapılan 2 (ebeveyn tutumu: otoriter, demokratik) x 2 (cinsiyet: kız, erkek) MANOVA sonucuna göre, ne temel etkiler ne de ortak etki anlamlı değildir ($p > .05$).

Son olarak, ebeveyn tutumlarının suçluluk ve utanç duyguları üzerindeki etkisinde ebeveyne bağlanmanın düzenleyici bir rolünün olup olmadığı (H_{10} ve H_{11}) test edilmiştir. Bunun için anneye bağlanma ve babaya bağlanma düzenleyici değişken olarak analize ayrı ayrı dâhil edilmiştir (Model 1; Hayes, 2018). Sonuçlara göre, anneye bağlanma ($R^2 = .28, F(3, 67) = 8.79, p < .001$) da babaya bağlanma ($R^2 = .23, F(3, 67) = 6.88, p < .001$) da suçluluk duygusu üzerinde anlamlı düzenleyici etkiye sahiptir. Anneye bağlanma ve ebeveyn tutumu birlikte suçluluk duygusunun %28'ini açıklarken, babaya bağlanma ve ebeveyn tutumu birlikte suçluluk duygusunun %23'ünü açıklamaktadır. Se-

naryo vasıtasıyla demokratik ebeveyn koşuluna maruz bırakılan katılımcıların, annelerine bağlanma puanları ($B = -.05$, $SH = .02$, $t(67) = -2.01$, $p < .05$, 95% $GA: -.10 - -.01$) da babalarına bağlanma puanları ($B = -.07$, $SH = .02$, $t(67) = -2.66$, $p < .001$, 95% $GA: -.12 - -.02$) da manipülasyon koşullarıyla anlamlı ortak etkiler göstermiştir. Bağlanma puanları açısından eğimler (slopes) incelendiğinde, annelerine ($B = 1.38$, $SH = .47$, $t(67) = 2.88$, $p = .005$, 95% $GA: .42 - 2.33$), benzer şekilde babalarına güvensiz bağlandıysa ($B = 1.56$, $SH = .47$, $t(67) = 3.30$, $p = .001$, 95% $GA: .61 - 2.50$), katılımcıların suçluluk duygusunu anlamlı bir şekilde daha fazla hissedeceğini rapor ettiği görülmüştür. Ancak bu sonuçlar, 5000 örneklem üzerinde tekrarlandığında (*bootstrapping*), sadece babaya güvensiz bağlanmanın suçluluk duygusu üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($B = -.07$, $Boot SH = .03$, $Boot 95\% GA: -.12, -.01$). Buna ek olarak, ne anneye ne de babaya bağlanmanın utanç duygusu üzerinde anlamlı bir düzenleyici etkisi gözlenmemiştir.

TARTIŞMA

Katılımcıların kendi anne-babalarının tutumunu duygular ölçümünden önce veya sonra sormak, suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Katılımcıların kendi anne-babalarının otoriter tutum puanları demokratik tutum puanlarından daha yüksektir (H_7 kabul edilmiştir). Suçluluk ve utanç puanları arasında pozitif ilişki vardır (H_1 kabul edilmiştir). Suçluluk ve utanç duyguları anneye güvenli bağlanma ile anlamlı pozitif ilişkiye sahipken (H_{8a} ve H_{8b} kabul edilmiştir), babaya güvenli bağlanma sadece suçluluk ile anlamlı ilişki göstermektedir (H_{9a} kabul edilmiş ancak H_{9b} reddedilmiştir). Demokratik ebeveyn tutumu koşulunda hem anneye hem babaya güvenli bağlanma suçluluk ve utanç duygularıyla anlamlı ilişki göstermemektedir (H_3 ve H_4 reddedilmiştir). Otoriter ebeveyn tutumu koşulunda ise, suçluluk anneye ve babaya güvenli bağlanma ile pozitif ilişkiye sahipken (H_{5a} ve H_{5b} reddedilmiştir), utanç anneye güvenli bağlanma ile pozitif ilişkiye sahip değildir (H_{6a} reddedilmiştir). Anneye ve babaya güvenli bağlanma ile suçluluk duygusu arasındaki pozitif ilişkiler beklenen bir durumdur, ancak pozitif yönlü bu ilişkinin otoriter ebeveyn koşulunda görülmesi beklenen bir bulgu değildir. Bunun nedeni, katılımcının hikâyedeki gencin karşılaştığı ceza ve şiddeti kendi ev içi durumuyla kıyaslayarak kendi yaşam pratikleriyle örtüştürmesi ve anlık da olsa anne-babasından duygusal olarak uzaklaşması neticesinde bağlanma duygusunun düşmesi olabilir.

Bağlanmanın düzenleyici etkisinin test edildiği analiz bulgularına göre, demokratik ebeveyn koşulundaki katılımcılar, annelerine ve babalarına güvensiz bağlandıysa daha fazla suçluluk hissedeceğini belirtmiştir. Daha önce yapılan çalışmalar, teşvik edilen bir davranışın yapıl(a)maması durumunda, suçluluk duygusunun hissedildiğini (Carver ve White, 1994; Janoff-Bulman, Sheikh ve Hepp, 2009; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a), pozitif ebeveyn yaklaşımın suçlulukla pozitif ilişkiye sahip olduğunu (Mintz ve ark., 2017), buna karşın sert ebeveyn tutumunun suçluluğu azalttığını (Stuewig ve McCloskey, 2005), hatta ebeveynin affediciliğinin azalmasıyla suçluluğun arttığını (Ruckstaetter ve ark., 2017) göstermektedir. Bu bulgularla tutarlı bir şekilde mevcut araştırmada da demokratik tutum koşuluna maruz bırakılan, özellikle babaya güvensiz bağlanan ergenlerin suçluluk duygusunun daha yüksek olduğu görülmüştür. Bağlanma, ebeveynle görece kalıcı ve süreğen bir bağın oluşması anlamına gelmektedir. Buna karşın ergenin yalan söylemesi karşısında sergilenen ebeveyn tutumu durumsaldır. Ergenler, anne-babalarına güvensiz bağlansalar dahi hatalı bir davranış sergilediklerinde eğer anne-babaları demokratik bir tavır gösterirse, hatalarını onarıcı bir duygu olan suçluluk duygusunu daha fazla hissetmektedir. Analizler 5000 örnekleme tekrarlandığında, babayla ilgili bulguların aynı yönde olacağı gözlenmiştir. Başka bir anlatımla, bu bulgu evde otoriteyi temsil eden babaların çocuğun hatalı davranışı karşısında demokratik bir tavır sergilemesinin önemini göstermektedir. Babaya güvensiz bağlanan ergenlerin hatalı davranışları karşısında ilgi, duyarlılık, iletişime açıklık ve kabullenici tavrın olduğunu görmeleleri, hatayı onarıcı bir duygu olan suçluluğu daha fazla hissetmelerine yol açmaktadır.

GENEL TARTIŞMA

Birinci ve ikinci çalışmada elde edilen birbiriyle tutarlı bulgular şu şekilde özetlenebilir:

(1) Katılımcıların kendi anne-babalarının tutumunu duygular ölçümünden önce veya sonra sormak, suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, katılımcılara kendi anne-babasının benzer bir durumda nasıl davranacağını sormak, duygular üzerinde herhangi bir hazırlayıcı etki ortaya çıkarmamaktadır.

(2) Katılımcıların kendi anne-babalarının otoriter tutum puanları, demokratik tutum puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir (H_1 kabul edilmiştir). Bu bulgu, Türkiye’de anne-babaların genel olarak geleneksel otoriter ebeveyn tutuma sahip olduğunu gösteren diğer araştırma bulgularıyla tutarlıdır (örn., Boratav ve ark., 2017).

(3) Suçluluk ve utanç puanları arasında pozitif yönlü ilişki vardır (H_1 kabul edilmiştir). Alanyazında suçluluk ve utanç duygularının birbiriyle pozitif yönlü ilişkisini gösteren diğer çalışmalarla (Akbağ ve Erden-İmamoğlu, 2010; Dost ve Yağmurlu, 2006; Kugler ve Jones, 1992; Murray ve ark., 2007; Özer, 2011) tutarlı bir bulgu elde edilmiştir. Sosyal sinirbilim çalışmaları da utancın ve suçluluğun bilişsel ve duygusal olarak ortak deneyimler tarafından paylaşıldığını, buna karşın, utancın benlikle ilgili, suçluluğun ise empatik süreçlerle ilgili beyin bölgelerini daha fazla aktive ettiğini göstermektedir (Zhu ve ark., 2017). Bu iki duygu, benlik bilinciyle ve ahlakla ilişkili olmaları sebebiyle ortak özellikler de barındırmaktadır (Tangney, 1995). Her iki çalışmada da suçluluk ve utanç duyguları birbiriyle yüksek pozitif ilişkiler gösterse de katılımcılar tarafından ayrıştırıldıkları da görülmektedir.

(4) Suçluluk ve utanç duyguları, manipülasyon koşullarından bağımsız bir şekilde incelendiğinde, anneye güvenli bağlanma ile anlamlı pozitif ilişkilere sahiptir (H_{8a} ve H_{8b} kabul edilmiştir). Ayrıca, anneye güvenli bağlanma arttıkça bu duyguları hissedeceğini bildirme de artmaktadır. Suçluluğun, ortaklaşa ilişkilerde gözlemlendiği ve bağlanma sisteminden kaynaklı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Haidt, 2003). Buna ek olarak, suçluluğun ahlaki kuralların ihlal edilmesi durumunda, özellikle yakın ilişkideki kişilerin acı çekmesine yol açan davranışlar söz konusu olduğunda hissedildiği belirtilmektedir (Haidt, 2003). Bu bulgularla tutarlı bir şekilde mevcut araştırmada belirlenen ebeveyn yalan söyleme de ahlaki kuralları ihlal ettiği gibi yakın ilişkideki kişilerin (anne-babaların) acı çekmesine yol açacak nitelikte bir davranıştır. Mevcut çalışmada bununla tutarlı bulgular elde edilmiştir. Anneye güvenli bağlanma ile suçluluk ve utanç duyguları arasında elde edilen pozitif yönlü ilişkiler ise, Türkiye’de yapılan önceki çalışmaların bulgularıyla kısmen uyumaktadır (Akbağ ve Erden-İmamoğlu, 2010; Özer, 2011). Mevcut çalışmada, anneye güvenli bağlanma ile utancın anlamlı pozitif ilişki göstermesi, bağlanmanın ilk döneminde anneyle olan ilişkinin ergenin benlik temsilinde önemli rol oynamasıyla ilişkili olabilir. Nitekim kültürümüzde babalardan çok anneler çocuğun bakımından sorumlu görüldüklerinden, babalara kıyasla anneler bebekle daha farklı bir bağlanma ilişkisi geliştirmektedir. Babaya güvenli bağlanma ile suçluluk arasında pozitif ilişki ise bağlanma envanterinin önceden verilmediği ikinci çalışmada elde edilmiştir. Babaların suçluluk ve utanç duygularının gelişiminde ve bu duyguların ifade edilmesinde önemli rol oynadığı (Parisette-Sparks ve ark., 2015) düşünüldüğünde, özellikle babaların evde olmadığı Türkiye toplumunda (Boratav ve ark., 2017; Kandiyoti, 1997) ba-ba-çocuk ilişkisinin gelişiminin teşvik edilmesi anlam ve önem kazanmaktadır.

İki çalışmada elde edilen birbirinden farklı bulgular ise şunlardır:

(1) Bağlanma ve duygular arasındaki ilişkiler manipülasyon koşullarına göre incelendiğinde elde edilen korelasyon katsayıları farklılaşmaktadır. Birinci çalışmada, demokratik ebeveyn koşulunda suçluluk hem anneye hem babaya güvenli bağlanma ile anlamlı pozitif ilişkilere sahipken, utanç sadece anneye güvenli bağlanma ile anlamlı pozitif ilişki ortaya çıkarmıştır. İkinci çalışmada ise otoriter ebeveyn koşuluna maruz kalan katılımcılar arasında suçluluk hem anneye hem babaya güvenli bağlanmayla; utanç ise sadece anneye güvenli bağlanmayla anlamlı pozitif ilişkiler ortaya çıkarmıştır. Bu araştırma kapsamında senaryo vasıtasıyla kısa süreli bile olsa demokratik ebeveyn tutumuna maruz bırakılan ergenlerde hatayı (yalan söyleme) onarmaya yönelik bir duygu olan suçluluk daha fazla ortaya çıkmıştır. Utanç ise beklenenin aksine anneye güvenli bağlanma ile pozitif bir ilişki göstermiş, babaya güvenli bağlanma ile anlamlı bir ilişki göstermemiştir. Türkiye’de bağlanma ve genel olarak suçluluk/utanç eğilimi arasındaki ilişkileri inceleyen az sayıdaki araştırma, güvensiz bağlanma ile bu duyguların pozitif ilişkisi olduğunu göstermektedir (Akbağ ve Erden-İmamoğlu, 2010; Özer, 2011). Ancak önceki araştırmalarda bu duygular genel eğilim olarak ölçülmüş olup spesifik bir ebeveyn tutumu (otoriter veya demokratik) bağlamında spesifik bir davranışla (yalan söyleme) ilişkisi incelenmemiştir. Dolayısıyla, iki çalışma arasında suçluluk/utanç ve ebeveyne bağlanma değişkenlerinin ilişkisine dair elde edilen fark, ikinci çalışmada önce senaryo verilip ardından bağlanma ölçeğine geçilmesiyle açıklanabilir.

Gerçek yaşam pratiği (nitel veri sonuçlarına göre) ağırlıklı olarak otoriter ebeveyn tutumu olan ergenler, otoriter ebeveyn tutumunun yer aldığı senaryoya maruz kaldıklarında, suçluluk ve utanç puanlarıyla ebeveyne bağlanma puanları arasında anlamlı ilişki gözlenmiştir. Burada gerçek yaşamına benzer bir durumla karşılaşan katılımcının, anlık olarak ebeveynden duygusal uzaklaşma yaşadığı düşünülebilir (ilk çalışmanın otoriter koşulunda yer alan katılımcılara göre bu koşuldakilerin bağlanma puanı daha düşüktür). Ayrıca, anne-babaya güvenli bağlanma puanı düştükçe suçluluk ve utanç puanı da düşmüştür. Demokratik koşuldaki ergenlere bakıldığında ise ilk çalışmada ebeveyne bağlanma puanı ile suçluluk/utanç puanları arasında anlamlı bir ilişki görülmüş, ancak, ikinci çalışmada söz konusu değişkenler arasında anlamlı ilişkiler gözlenmemiştir. Yine katılımcıların gerçek yaşam pratiklerinin ağırlıklı olarak otoriter ebeveyn tutumu olduğu dikkate alındığında, ikinci çalışmada demokratik tutuma maruz kalan ergenlerde hissedilen suçluluk/utanç duygularının kendi anne-babalarıyla olan ilişkilerinden değil,

ağırlıklı olarak senaryoda yer alan demokratik tutumdan kaynaklı olduğu düşünülebilir. Nitekim demokratik koşula maruz kalan katılımcıların suçluluk puanının utanç puanından yüksek olması da yine senaryodaki demokratik tutumun beklenen etkisini göstermektedir. Ergenin kendi anne babasıyla olan ilişkisinden bağımsız bir şekilde hissettiği suçluluk ve utanç duygusu ile bağlanma envanterinden elde edilen puanların anlamlı ilişki göstermemesi ergenin gerçek yaşam pratiği ile demokratik koşuldakine benzer bir durumun söz konusu olmamasından kaynaklı olabilir. Dolayısıyla, anne-babaya bağlanma envanterinden önce ergenin maruz kaldığı senaryonun demokratik ya da otoriter tutum olması bağlanma envanteriyle suçluluk/utanç duyguları arasındaki ilişkiyi etkilemiş olabilir. Çünkü, gözlemlenen davranış öncesinde maruz kalınan uyarıcılar, tutumların ve diğer tepkilerin tetiklenmesine neden olmaktadır (Bargh, Chen ve Burrows, 1996; Harris, Bargh ve Brownell, 2009; Hermans, Houwer ve Eelen, 1994, 2001; Tipper, 1985).

(2) İlk çalışmada gözlenen anneye bağlanmanın utanç duygusu üzerindeki kovaryant etkisi de hazırlayıcı etki hakkındaki yorumumuzu desteklemektedir. Bağlanma envanterinin katılımcıya manipülasyon öyküsünden önce verilmesi, ergenin kendi anne babasıyla ilişkisini hatırlamasına neden olmaktadır. İlk ergenlik döneminde gözlenen tipik özelliklerden biri de ebeveyne yönelik eleştirilerdeki artıştır. Bu dönemdeki özgürlük arayışı ve kimlik kazanma çabası, ebeveyne karşı asiliği ve öfke duygusunu arttırmakta, ebeveyn ve ergen arasında çatışmalara neden olmaktadır (Dekoviç, 1999; Sayıl, Uçanok ve Güre, 2002; Yau ve Smetana, 2003). Bu çerçevede ele alınacak olursa, bağlanmanın hazırlayıcı etkisinin, ilk çalışmada senaryoların etkisini azaltmış olabileceği düşünülebilir.

(3) İkinci çalışmada bağlanma envanterinin duygular ölçümünden sonra alınması neticesinde yapılan analiz, ebeveyn tutumlarının duygular üzerindeki etkisini bağlanmanın düzenlediğini göstermiştir. Başka bir anlatımla, demokratik ebeveyn senaryosuna maruz kalan ergenler, annelerine ve babalarına güvenli bağlanmaları arttıkça yalan söyleme karşısında hatalarını onarıcı/telafi edici bir duygu olan suçluluğu daha fazla hissedeceğini belirtmiştir. Suçluluğun, sert ve affedicilik eğiliminin az olduğu ebeveyn tutumlarıyla negatif yönlü (Harrison, 2012; Stuewig ve McCloskey, 2005); kabullenici ve pozitif ebeveyn tutumuyla ise pozitif yönlü (Choi ve Jo, 2011; İnan, 2016; Mintz ve ark., 2017; Ruckstaetter ve ark., 2017) ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu bulgu alanyazınla tutarlıdır. Suçluluk, sosyal ilişkileri korumada ve sürdürmede olumlu

etkileri olan bir duygudur (Baumeister ve ark., 1995; Lewis, 1998; Menesini ve Camodeca, 2008). Bunun yanında, olumlu sosyal davranışlar güvenli bağlanmayla pozitif yönde ilişkilidir (Elchert ve Gaasedelen, 2016; Shaver ve Mikulincer, 2012).

Sonuç olarak, kişilerarası ilişkileri ve grup yaşamını etkileyen (Lickel ve ark., 2005; Haidt 2003), bireyin öz-düzenleme mekanizmalarıyla (Sheikh ve Janoff-Bulman 2010a, 2010b) ilgili olan, bunun yanında, çeşitli sosyal ve psikolojik işlev bozukluklarıyla ilişkili (örn., Schmader ve Lickel, 2006; Tangney ve ark., 2007) olabildiği gibi uyum sağlayıcı rol de oynayabilen (Luoma ve ark., 2017; Stuewig ve ark., 2014) suçluluk ve utanç duyguları, çocukluk ve ilk ergenlik döneminde ebeveynlerle ilişkiler tarafından şekillenmekte ve anlam kazanmaktadır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın alana önemli bir katkısı, otoriter-demokratik ebeveyn tutumlarının suçluluk ve utanç duyguları üzerindeki etkisinin Türkiye’de ilk kez yarı deneysel bir yöntemle çalışılmış olmasıdır. Bir araştırma, seçkisiz atama yöntemiyle örneklem oluşturma, manipülasyon ve kontrol grubu koşullarını yerine getirdiğinde gerçek deneysel desen, bu koşullardan en az ikisini karşıladığında ise yarı deneysel desen olarak anılmaktadır (Erkuş, 2013). Bu çalışmada seçkisiz atama yapılmış, manipülasyon kullanılmış ancak kontrol grubu oluşturulamamıştır.

Türkiye’de suçluluk ve utanç duygularının ebeveyne bağlanmayla ilişkisini ele alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmalar, genel duygu eğilimlerini ölçmektedir. Senaryo temelli duygu ölçümüne Türkçe alanyazında rastlanılmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu şekilde duygu ölçümü almanın da bu araştırmanın alana bir katkısı olduğu söylenebilir. Bu çerçevede mevcut araştırmada elde edilen bulguların gelecekte bu konuda yapılacak araştırmalara yol gösterici nitelikte olabileceği düşünülmektedir.

Bunun yanında, araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan biri, yukarıda da belirtildiği gibi, araştırmada kontrol grubunun olmamasıdır. Bunun nedeni, ebeveyn tutumunun duygulara etkisinin incelenmek istenmesi, dolayısıyla, ebeveyn tutumunun olmadığı bir kontrol koşulunun oluşturulmasının mümkün olmamasıdır. Ebeveyn tutumunun değişimlenmediği bir koşulu yaratmak imkânsız olsa da, yalan söyleme davranışının ardından katılımcıların hissedebileceği suçluluk ve utanç duygusu ölçülerek bir temel (baseline) karşılaştırma yapılabilirdi. Ancak o durumda, yalan söyleme duru-

munda hissedilen suçluluk/utanç, ebeveyn tutumuna bağlı olarak hissedilen suçluluk/utanç ile karşılaştırılmasının ne kadar sağlıklı olacağı sorusu belirlemektedir.

Gelecek araştırmalar için öneriler şu şekilde sıralanabilir. İlk olarak, ergenlik döneminin karakteristik özellikleri (asilik, ebeveyni beğenmeme vb.) bulunmaktadır. O nedenle bundan sonraki araştırmalarda farklı yaş grupları, suçluluk ve utanç duyguları açısından karşılaştırılabilir. İkinci olarak, suçluluk/utanç duyguları, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, anne-baba birlikteliği/ayrılığı gibi değişkenler açısından incelenebilir. Ayrıca suçluluk ve utanç duyguları, doğrudan ve açık ölçümler yerine dolaylı biçimde fizyolojik veya psikolojik göstergeler (örneğin utanıcı “*Kendimi anne-babamın yüzüne bakamaz gibi hissedirdim.*” şeklindeki ifadeler) üzerinden ölçülebilir. Böylece, bu duyguları etiketlemenin beraberinde getirebileceği karıştırıcı etkiler daha iyi kontrol altına alınabilir. Çocuk yetiştirme stilleriyle ilişkili olan bu duyguların birbirinden ne derece ayrı edildiği, duygularla ilgili bağlamsal/durumsal farklılıkların olup olmadığı, buna ek olarak, bu duyguların ortaya çıkışında ve ifade ediliş biçiminde kültüre özgü farkların bulunup bulunmadığı sonraki araştırmalarda incelenebilir.

Kaynakça

- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M., & Stayton, D. J. (1971). Individual differences in strange-situation behavior of one-year-olds. In H. R. Schaffer (Ed.), *The origins of human social relations* (pp. 17–58). London and New York: Academic Press.
- Akbağ, M. ve Erden-İmamoğlu, S. (2010). Cinsiyet ve bağlanma stillerinin utanç, suçluluk ve yalnızlık duygularını yordama gücünün araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 651–682.
- Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427–454.
- Bafunno, D., & Camodeca, M. (2013). Shame and guilt development in preschoolers: The role of context, audience and individual characteristics. *European Journal of Developmental Psychology*, 10(2), 128–143.
- Baldwin, K. M., Baldwin, J., R., & Ewalt, T. (2006). The relationship among shame, guilt, and self-efficacy. *American Journal of Psychotherapy*, 60(1), 1–21.
- Balkaya, F. (2001). *Çok boyutlu öfke ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı semptom gruplarındaki etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Barrett, K. C. (1995). A functionalist approach to shame and guilt. In J. P. Tangney & K. W. Fischer (Eds.), *Self-conscious emotions* (pp. 25–63). New York, NY: The Guildford Press.
- Bargh, A. J., Chen, M., & Burrows, L. (1996). Automaticity of social behavior: direct effects of trait construct and stereotype activation on action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 230–244.

- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M., & Heatherton, T. F. (1995). Interpersonal aspects of guilt: Evidence from narrative studies. In J. P. Tangney & K. W. Fischer (Eds.), *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* (pp. 255–273). New York, NY: The Guildford Press.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior, *Child Development*, 3(4), 888–907.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Development Psychology*, 4(1), 1–103.
- Baumrind, D. (1995). *Child maltreatment and optimal caregiving in social contexts*. New York, NY: Garland Publishing Inc.
- Boratav, B. H., Fişek, G. O. ve Eslen-Ziya, H. (2017). *Erkekliğin Türkiye halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, Vol. 2: Separation*. New York, NY: Basic Books.
- Broucek, F. (1991). *Shame and the self*. New York, NY: Guildford.
- Brüne, M., & Brüne-Cohrs, U. (2006). Theory of mind-evolution, ontogeny, brain mechanisms and psychopathology. *Neuroscience Biobehavioral Reviews*, 30(4), 437–455.
- Carver, C. S., & White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation and affective responses to impending reward and punishment: BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 319–333.
- Cassidy, J. (1999). The nature of the child's ties. In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (pp. 3–20). New York, NY: Guilford.
- Choi, C. S., & Jo, H. (2011). Relations of shame-proneness and guilt-proneness with parenting attitudes, motivation for self-determination and adaptation to school life. *Korean Journal of Youth Studies*, 18(4), 29–48.
- DeKoviç, M. (1999). Parent-adolescent conflict: Possible determinants and consequences. *International Journal of Behavioral Development*, 23, 977–1000.
- Dost, A. ve Yağmurlu, B. (2006). Suçluluk ve utanç duygularının kavramsallaştırılmasına ilişkin sorular. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(17), 37–52.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51, 665–697.
- Elchert, M. D., & Gaasedelen J. O. (2016). Morality and adult attachment style as predictors of psychotherapy process and outcome expectations. *Counseling and Value*, 61(1), 80–96.
- Elgin, M. V., & Gezici Yalçın, M. (2017). *Examining culture through interpersonal relations: Honor culture, lying and evil eye in Turkey*. Erişim adresi: <http://www.easprgranada2017.com/index.php?seccion=scientificArea&subSeccion=program>.
- Erkuş, A. (2013). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci* (4. bs). Ankara: Seçkin.
- Fedewa, B. A., Burns, L. R., & Gomez, A. A. (2005). Positive and negative perfectionism and the shame/guilt distinction: Adaptive and maladaptive characteristics. *Personality and Individual Differences*, 38, 1609–1619.
- Gray, J. (1987). Perspectives on anxiety and impulsivity: A commentary. *Journal of Research in Personality*, 21, 493–509.
- Gray, J. (1990). Brain systems that mediate both emotion and cognition. *Cognition and Emotion*, 4, 269–288.
- Greenfield, P. M., Keller, H., Fuligni, A., & Maynard, A. (2003). Cultural pathways through universal development. *Annual Review of Psychology*, 54, 461–490.
- Günaydın, G., Selçuk, E., Sümer, N. ve Uysal, A. (2005). Ebeveyn ve akranlara bağlanma envanteri kısa formunun psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 13–23.

- Güner Algan, A. ve Şendil, G. (2013). Okul öncesi çocuklar ve ebeveynlerinin bağlanma güvenlikleri ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiler. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 33(1), 55–68.
- Haidt, J. (2003). The moral emotions. In R. J. Davidson, K. R. Scherer & H. H. Goldsmith (Eds.), *Handbook of affective sciences* (pp. 852–870). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Haidt, J., Rozin, P., Lowery, L., & Imada, S. (1999). The CAD trial hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity). *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(4), 574–586.
- Harris, J. L., Bargh, J. A., & Brownell, K. D. (2009). Priming effects of television food advertising on eating behavior. *Health Psychology*, 28(4), 404–413.
- Harrison, T. L. (2012). *Parenting styles and self-forgiveness: Are guilt and shame mediators?* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 1466299947).
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis* (2nd ed.). New York, NY: Guilford Publications.
- Hermans, D., Houwer, J. D., & Eelen, P. (1994). The affective priming effect: Automatic activation of evaluative information in memory. *Journal of Cognition and Emotion*, 8(6), 515–533.
- Hermans, D., Houwer, J. D., & Eelen, P. (2001). A time course analysis of the affective priming effect. *Journal of Cognition and Emotion*, 15(2), 143–165.
- Hoffman, M. L. (1982). Development of prosocial motivation: empathy and guilt. In N. Eisenberg-Berg (Ed.), *The development of prosocial behavior* (pp. 281–313). New York, NY: Academic Press.
- International Business Machines. (2015). *International Business Machines SPSS statistics for Windows, Version 23.0*. Armonk, NY: Author.
- İnan, E. (2016). *The relations between parental attitudes, guilt, shame, and self-compassion and differentiation of guilt-prone and shame-prone individuals in terms of their responses and expectations: A mixed study*. (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Janoff-Bulman, R., Sheikh, S., & Hepp, S. (2009). Proscriptive versus prescriptive morality: Two faces of morality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(3), 521–537.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis.
- Karavasilis, L., Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2), 153–164.
- Kochanska, G., Forman, D., Aksan, N., & Dunbar, S. (2005). Pathways to conscience: Early mother-child mutually responsive orientation and children's moral emotion, conduct and cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 19–34.
- Koehn, A. J., & Kerns, A. K. (2018). Parent-child attachment: Meta-analysis of associations with parenting behaviors in middle childhood and adolescence. *Attachment & Human Development*, 20(4), 378–405.
- Köksal, F. ve Gençdoğan, B. (2007). Depresif olanlar ile olmayanların suçluluk, utanç ve öfke tarzlarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 163–175.
- Kugler, K., & Jones, W. H. (1992). On conceptualizing and assessing shame and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(2), 318–327.
- Lewis, M. (1998). Emotional competence and development. In D. Pushkar et al. (Eds.), *Improving competence across the lifespan* (pp. 27–36). New York, NY: Plenum.
- Lewis, H. B. (1987). Introduction: shame the 'sleeping' in psychopathology, the role of shame. In H. B. Lewis (Ed.), *Symptom formation* (pp. 1–28). London, UK: Lawrence Erlbaum.

- Lickel, B., Schmader, T., Curtis, M., Scarnier, M., & Ames, D. R. (2005). Vicarious shame and guilt. *Group Processes and Intergroup Relations*, 8, 145–147.
- Luoma, J., Guinther, P., Potter, J., & Cheslock, M. (2017). Experienced-based versus scenario-based assessments of shame and guilt and their relationship to alcohol consumption and problems. *Substance Use & Misuse*, 52(13), 1692–1700.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction, socialization, personality and social development. In P. H. Mussen & E. M. Hetherington (Eds.), *Handbook of child psychology* (pp. 1–101). New York, NY: Willey.
- Malatesta-Magai, C. Z., & Dorval, B. (1992). Language, affect, and social order. Minnesota Symposia on child psychology. In M. Gunnar & M. Maratsos (Eds.), *Modularity and constraints in language and cognition* (pp. 139–178). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Michl, P., Meindl, T., Meister, F., Born, C., Engel, R. R., Reiser, M., & Hennig-Fast, K. (2014). Neurobiological underpinnings of shame and guilt: A pilot fMRI study. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 2, 150–157.
- Menesini, E., & Camodeca, M. (2008). Shame and guilt as behaviour regulators: Relationships with bullying, victimization and prosocial behaviour. *British Journal of Developmental Psychology*, 26(2), 183–196.
- Mintz, G., Etengoff, C., & Gryzman, A. (2017). The relation between childhood parenting and emerging adults' experiences of shame and guilt. *Journal of Child and Family Studies*, 26(10), 2908–2920.
- Murray, K. M., Ciarrocchi, J. W., & Murray-Swank, N. A. (2007). Spirituality, religiosity, shame and guilt as predictor of sexual attitudes and experiences. *Journal of Psychology and Theology*, 35(3), 222–234.
- Nunes, F. & Mota, C. P. J (2017). Parenting styles and suicidal ideation in adolescents: Mediating effect of attachment. *Journal of Child and Family Studies*, 26(3), 734–747.
- Ögelman, H., G., Önder, A., Seçer, Z. ve Erten, H. (2013). Anne tutumlarının 5-6 yaş çocuklarının sosyal becerilerini ve okula uyumlarını yordayıcı etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 143–152.
- Özer, M. (2011). *Suçluluk-utanç, bağlanma, algılanan ebeveynlik (anne) tarzı ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler*. (Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulları Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, Ö. (2005). *İstanbul H tipi cezaevinde kalan ergenlerde suçluluk-utanç duygusunun değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Parisetto-Sparks, A., Bufferd, S. J., & Klein, D. N. (2015). Parental predictors of children's shame and guilt at age 6 in a multimethod, longitudinal study. *Journal of Clinical Child & Adolescence Psychology*, 46(5), 721–731.
- Parkinson, B., Fischer, A. H., & Manstead, A. S. R. (2005). *Emotion in social relations: Cultural, group, and interpersonal processes*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Raja, S. N., McGee, R., & Stanton, W. R. (1992). Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 471–485.
- Ruckstaetter, J., Sells, J., Newmeyer, M. D., & Zink, D. (2017). Parental apologies, empathy, shame, guilt, and attachment: A path analysis. *Journal of Counseling and Development*, 95(4), 389–400.
- Rudy, D., & Grusec, J. E. (2006). Authoritarian parenting in individualist and collectivist groups: Associations with maternal emotion and cognition and children's self-esteem. *Journal of Family Psychology*, 20(1), 68–78.

- Sayıllı, M., Uçanok, Z. ve Güre, A. (2002). Erken ergenlik döneminde duygusal gereksinimler, aileyle çatışma alanları ve benlik kavramı: Betimsel bir inceleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9(3), 155–166.
- Schaefer, E., S., & Bell, R. Q. (1959). Development of a parental attitude research instrument. *Child Development*, 29, 339–361.
- Schmader, T., & Lickel, B. (2006). The approach and avoidance function of guilt and shame emotions: Comparing reactions to self-caused and other-caused wrongdoing. *Motivation and Emotion*, 30(1), 42–55.
- Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2012). An attachment perspective on morality: Strengthening authentic forms of moral decision making. In P. Shaver & M. Mikulincer (Eds.), *The social psychology of morality: Exploring the causes of good and evil* (pp. 257–274). Washington, U.S.: APA.
- Sheikh, S., & Janoff-Bulman, R. (2010a). The ‘shoulds’ and ‘should not’ of moral emotions: A self-regulatory perspective on shame and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(2), 213–224.
- Sheikh, S., & Janoff-Bulman, R. (2010b). Tracing the self regulatory bases of moral emotions. *Emotion Review*, 2(4), 386–396.
- Stuewig, J., & McCloskey, L. A. (2005). The relation of child maltreatment to shame and guilt among adolescents: Psychological routes to depression and delinquency. *Child Maltreatment*, 10(4), 324–336.
- Stuewig, J., Tangney, J. P., Kendall, S., Folk, J. B., Meyer, C. R., & Dearing, R. L. (2014). Children’s proneness to shame and guilt predict risky and illegal behaviors in young adulthood. *Child Psychiatry & Human Development*, 46(2), 217–227.
- Şanlı, D. ve Öztürk, C. (2015). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve tutumlar üzerine kültürün etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240–246.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (1989). *Using multivariate statistics*. New York, NY: Harper Collins Publishers.
- Tangney, J. P. (1995). Shame and guilt in interpersonal relationships. In J. P. Tangney & K. W. Fischer (Eds.), *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* (pp. 114–139). New York, NY: The Guildford Press.
- Tangney, J. P., & Dearing, R. (2002). *Shame and guilt*. New York, NY: The Guildford Press.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345–372.
- Tipper, S. P. (1985). The negative priming effect: Inhibitory priming by ignored objects. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A Human Experimental Psychology*, 37(4), 571–590.
- Uskul, A. K., Cross, S. E., Sunbay, Z., Gercek-Swing, B., & Ataca, B. (2012). Honor bound: The cultural construction of honor in Turkey and the northern US. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43, 1131–115.
- Walter, J. L., & Bumaford, S. M. (2006). Developmental changes in adolescents’ guilt and shame: The role of family climate and gender. *North American Journal of Psychology*, 8(1), 321–338.
- Yau, J., & Smetana, J. D. (2003). Adolescent-parent conflict in Hong Kong and Shenzhen: A comparison of youth in two cultural content. *International Journal of Behavioral Development*, 2(3), 201–211.
- Zhu, R., Wu, H., Xu, Z., Tang, H., Shen, X., Mai, X., & Liu, C. (2017). Early distinction between shame and guilt processing in an interpersonal context. *Social Neuroscience*, 17, 1–14.

